

Nesuprantama lemtis

Dalia STAPONKUTĖ.

Kodėl lietuvis, net ilgą laiką gyvendamas už savo kalbinės tėvynės ribų, šliejasi prie gimtosios kalbos kaip lanksti graikiškos bugenvilijos šakelė? Ar dėl to, kad jis – „ribotų galių“ ir neišmoksta kitų kalbų taip gerai kaip gimtosios? O gal atvirkščiai – dėl to, kad per greit išmoksta, tačiau *saudade*, gili, braziliška nostalgija tam, ko negrižtamai netenki, verčia jį gręžiotis į gimtąjį žodį. Arba dėl to, kad vidine klausa girdi savo kalbą geriau nei kitas kalbas ir kultūrinio sąmoningumo lygmeniu tebėra „vaikas“, o vaikui – kol jis dar negali nerti į svetimų kultūrų upę – reikia vieno aiškaus kalbos šaltinio.

Lietuvių kalba – archajiška, ir ji, tarsi seniausias gyvasis organizmas Žemėje, kuris, anot mokslo, yra medžio šaknis, asocijuojasi su visa, kuo Žemė gyveno iki šiol, ką ji matė ir girdėjo. Lietuvių kalba primena senųjų kalbų šakas, jų kamienus ir visareges dreves. Kalbą, beje, sunku palyginti su šaknimi, juk kalba – erdvinė ir orinė. Ji skrieja, keliauja per žemynus, o amžių tėkmėje ja gali apsisiausti įvairios rasės, ir nenustebčiau, jei lietuviškai kadais kalbėjo Madagaskaro juodaodžiai ar kitos tolimos, neregėtos tautos... Kalbą galima palyginti su motina Ieva, tiksliau – su motinos santykiu, lydinčiu vaikus. Lietuvių kalba ilgus amžius buvo laisva sparnuotė, ir niekas negalėjo užmesti ant jos tinklų iš rašto arba uždaryti į abėcėlių narvus. Ilgai niekas ja nerašė, netatuiravo kūno jos ženklais, neprismeigė jos lengvų skverną ietimi prie sienos – nesugavo tos laisvos moters – tol, kol ji nepaklauso Tėvui įstatymui ir nevirto Katekizmu.

Nuo tada turbūt ji savo vaikus „užkeikė“, kad šie siektų motinos išlaisvėjimo, o sykiu taptų prašytojais – jos paguodos, pripažinimo, gerumo, guodžiančio glėbio, pagyrimo, širdies prisilietimo. Lietuvis kalba „nuskriausto vaiko“ tonu ir laukia, tūnodamas senoje savo kalbos drevėje, tačiau tebėra jauno savo kalbinio brendimo pradžioje. Ne itin iškalbingas jis neduoda ramybės rankoms ir kojoms, siuvasi rūbą, drožia medį, leidžiasi į jūrą ir siekia krantų anapus. Lietuvybę vis labiau vaizduoja simboliais, karūnomis, paminklais, skulptūromis, nekurdamas žodinių ar epinių šedevrų. Šventei pasitelkia dainą ar eilėrašį, o kasdienybei – sausą darbo „katekizmą“.

Archajiškas lietuvių kalbos lyriškumas suteikia lietuviui charakteriui poetišką ir romantišką atspalvį, tačiau tiesmukos kasdienės šnekos prasmės, emociingas atsakas ir tariamas buitinės kalbos šaižumas liudija, kad „vaikui“ stinga dėmesio – jis trokšta būti matomas ir išgirstas. Dažnas lietuvis sako, kad pagrindinis lietuviui bruožas – pavydas, tačiau niekad nepabrėžia šio pavydo savyje, nes jo iš esmės ir neturi. Nerūpi lietuviui, ar kaimyno karvė „dvesia“, nors skolinta iš lenkaičių gerai žinoma patarlė teigia atvirkščiai. Lietuviui labiau rūpi, kaip karvė gyvena, ar ji jaučiasi gerai, o labiausiai magą žinoti, ar kaimynas susikalba su savo gyvuliu, ar gyvulys jį pripažįsta. Jam rūpi paslaptys, esminės išlikimo tiesos ir kaimyno intymiausia aplinka, nes tai yra arčiausia išgyvenimo šaknies, kuriai lietuvis nėra abejingas. Susikalbėjimas sujungia namų aplinką kaip motina. Jis „peni“, o jo stygius atima kąsnį kaip iš nepaklusnių nemokšų. Derybos dėl išlikimo – kaip lietuviui kelionių priežastis ir aistra, noras parodyti kaimynui, kad susikalba su savo gyvuliu ir savimi, kad gali išlikti, išgyventi, išvykti – kad gali daugiau, nei bet kas kitas! Ar tai nepareina iš lietuviui ginčo su archajiška ir todėl labai stipria Ieva, prieš kurią jis – viso labo miniatiūrinė figūra, skaičius? Ar ne dėl to nuolatos jaučia poreikį augti ir plėsti savo galią?

Susikalbėjimas namuose ne tik maitina, bet išreiškia pagarbą motinai ir ją išlaisvina. Įdomi bulgarų filosofė Julia Kristeva rašė prancūziškai, tačiau niekad nenustojo savo apmąstymuose grįžti prie gimtosios kalbos ištakų ir viename iš savo veikalų teigė, kad visas kalbas jungia archajiškasis garsas „O“, pareinantis nuo gyvenimo olose laikų. Lietuvių kalboje šia raide prasideda žodis „ola“ – ertmė, iš kurios ilgainiui išėjome į šviesą, motinos iščių kontūrai, prieš kuriuos patys savo noru užsimojame garsu „I“: „ideologija“, „inovacija“, „institutas“. „I“ mus sujaukia kaip invazija, „I“ užveria į priešiškas grupuotes kaip intraversija ir intriga.

Ištiktukas sugražina lietuvių prie išgąsčio emocijos ir baimės, o kas bus, jei mūsų kalba nyks ir mirs? Kalba nemirs kaip ir gamta, tačiau gali nutikti taip, kad ja kalbės labai nedaug žmonių, ir tikrai tie, kurie rinksis ją kaip Nojaus laivą. Robotams keičiant žmones, nemenkas žmonių skaičius pasiduos, silpnos ir mažos kultūros išsižadės pačios savęs, o didelės susirems tarpusavyje. Mūsų archajiška kalba bus mūsų Nojaus laivas, leidžiantis neskubėti ir lėtinti tempą, išlošiant laiko vertimui, savasčiai, originalumui. Archajiška kalba – tai išgyvento Žemėje laiko matas, nieko bendra neturintis su kalbos ideologija. Tai – ola, kur laikas tebeturi žmogišką tempą.

Laikas, beje, pasižymi ir demoniškomis savybėmis. Apie tai liudija padavimai ir pasakos, kuriose metai susitraukia iki minučių ir sekundžių arba atvirkščiai. Greitas tempas demonizuoja daiktus, ir jie atrodo groteskiški, o lėtas tempas sukaupia dėmesį į smulkmenas, ir daiktai ima atrodyti mielesni. Lėtėjimas arčiau žmogiškos prigimties nei greitėjimas. Vaikai juk mėgsta matyti viską savo dydžio, nes toks mastelis negąsdina ir teikia komfortą. Daiktai labiausiai mylimi, kai virsta žaislais, kai supanašėja vienas su kitu, ir nesvarbu, kad jų panašumas ilgainiui ima atrodyti nuobodus ir keistas. Štai išdidintas istorinis tautos paveikslas ir švieson iškelti monumentai, ilgai tūnoję paslapyje, žeminėje, tyloje ir tamsoje. Tai – sublimacija, nukreipiant gyvenimo laiką į praeitį ir istoriją. Gerai, kad tai lėtina tempą, prašo dosnumo savasčiai, moko būti didingiems ir perša paprastą suvokimą, kad didingi brontozaurai nesielgia kaip driežai – jie išlieka nevikrūs, savimi ir savo namuose.

Namai ir gimtoji kalba – prabanga pasaulyje, kupiname klajonių, besienių valstybių ir gracingų kaip žirgai migrantų. Pasaulyje, kur norima vadovauti savo įvaizdžiui ir žodžiui, vaikytis naujų veido ir balso variacijų... Kad išibėgėjęs tempas visko neišgriautų, naujovės turi virsti daiktu ar preke, išsakyti panašiai kaip kalba knygoje. Sunku rimtai priimti naujovę, nevirtusią konkrečiu daiktu, kurį galima ne tik naudoti, bet ir parduoti. Pinigai irgi ateina neskubėdami, lėtai, atsargiai, nors dažnai manome, kad yra atvirkščiai. Skubinanti gyvenimą „I“ inovacija – tai viso labo sena „vergo ir šeiminko“ filosofija, suteikianti idiliškai „olai“ nemažai sumaištis.

Klajoti, klydinėti, klysti – žmogiška, tačiau nežmogiška susitaikyti ir nedaryti nieko, jei su kalbos palikimu susijęs likimas sėja jos kelyje klaidas ir žadina sunkų jos beprasmiškumo jausmą. Sakoma, kad globalioje pripažinimo šventovėje esama daugiau „mirusiųjų“ nei „gyvųjų“ – ir tie patys išnyra švieson, kai, nustoję gyventi, tampa vertybėmis. Sakoma, jei nebūtų engiama tai, kas unikalų, tai nebūtų nei pasipriešinimo, nei laisvės suvokimo, bet tokios mintys nepadedą suprasti su kalba susijusio likimo. Kalba... Daug ką joje lemia pirmapradė „O“, ištikimai sauganti didybę, slypinčią mažuose dalykuose. Pagaliau, nebūna lemties, kuri laiko surakinusi, tačiau būna nesuprantama lemtis.

Esė spausdintas žurnalo „Pasaulio lietuvis“ 2017 m. spalio numeryje.

Mielai pasidalysime žurnale skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

